

PRZEWYSZSZAĆ (133) *vb impf*

przewyszszać (45), **przewyższać** (37), **przewyszać** (28), **przewyssać** (23); *przewyszszać* *HistJóz* (2), *HistAl* (2), *MurzHist*, *MurzNT* (2), *KromRozm II*, *KromRozm III* (2), *OrzRozm*, *StryjWjaz* (3); *przewyższać* *BierEz* (2), *BierRozm*, *OrzQuin* (2), *GrzepGeom* (3), *BiałKat*, *KuczbKat*, *WujJud*, *CzechRozm* (6), *KochTr*, *GrabowSet* (2), *WujNT* (7); *przewyszać* *PatKaz III* (4), *MiechGlab*, *RejKup*, *Leop*, *HistRzym*, *MycPrz*, *Calep* (8), *CzahTr* (2); *przewyssać* *PatKaz I*, *BartBydg*, *FalZiołUng*, *BielŻyw* (2), *BielŻywGlab*, *BielKom*, *LubPs* (2), *StryjKron* (3), *SarnStat*; *przewyszszać* : *przewyższać* : *przewyszać* : *przewyssać* *FalZioł* (2:-:1:1), *BibRadz* (1:3:-:3), *BielKron* (8:1:3:3), *KwiatKsiąż* (2:-:1), *Mącz* (17:-:3), *BudBib* (1:2:-:3), *ModrzBaz* (-:4:1).

e oraz a jasne.

inf *przewyszszać* (13). \diamond *praes 1 sg* *przewyszszaam* (11). \diamond *2 sg* *przewyszsasz* (3). \diamond *3 sg* *przewyszsza* (59). \diamond *1 pl* *przewyższamy* (2). \diamond *2 pl* *przewyszszaście* (2). \diamond *3 pl* *przewyszszają* (10). \diamond *praet 3 sg* *m* *przewyszszał* (8). *f* *przewyszszała* (6). *n* *przewyszszało* (3). \diamond *3 pl m pers* *przewyszsza* (3). *m an* *przewyszsza* (1) [*cum N pl: ptacy*]. *subst* *przewyszszały* (3). \diamond *fut 2 sg m* *przewyższać* *będiesz* (1). \diamond *imp 3 sg* *niech* *przewyższą* (1). \diamond *con 3 sg m* *by* *przewyszał* (1). *f* *by* *przewyższała* (1). \diamond *3 pl m pers* *by* *przewyższali* (3). \diamond *part praes act* *przewyszsza* (1).

Sł stp: *przewyszszać*, *przewyszać*, *Cn*: *przewyższam*, *Linde XVIII w.*: *przewyższać* s.v. *przewyższyć*.

1. *Być wyższym, górować pod jakimś względem; pr(a)excellere* *HistAl*, *Vulg*, *Mącz*, *Calep*; *excellere* *Miech*, *Mącz*, *Modrz*, *Cn*; *superare* *HistAl*, *Modrz*, *Calep*, *Cn*; *praeminere* *Mącz*, *Modrz*, *Cn*; *anteire*, *praecedere*, *praestare* *Mącz*, *Calep*, *Cn*; *antecellere* *Modrz*, *Calep*, *Cn*; *praepollere* *Mącz*, *Calep*; *ex(s)uperare* *Mącz*, *Cn*; *antecedere*, *eminere* *Calep*, *Cn*; *excedere* *HistAl*; *abundare super* [*aliquem*], *melior esse* *PolAnt*; *pluris esse*, *praepondere* *Mącz*; *superaxaltare* *Vulg*; *transcedere* *JanStat*; *antepollere*, *antestare*, *antevenire*, *evincere*, *praegredi*, *praeterire*, *supercurrere*, *supereminere*, *vincere* *Cn* [*w tym: kogo* (45), *co* (53) (*w tym: żywotne* (6)); *kim*, *czym* (38)] (123) :

a. *Pod względem cech fizycznych* (21) : *i*áko *dełzcz* *przewysza* *kropki/ á ogień dym/ tákci* *więczłza* *miárá/ ktora* *przełzła*. *BudBib* 4.Esdr 4/48.

α. *Być większym* (13) :

αα. *Pod względem wysokości, wzrostu* (5) : *MAchomet* [...] / *kthory* [...] *obległ* *Konstántynopole* [...] *wieże* *drzewiáne* *nád* *miáltem* *zdziałáwłzy* *ktore* *przewiłłzwały* *mury* *ze* *włzytkich* *łie* *łtron* *záłádzł* *BielKron* 251.

Zwrot: *»wzrostem* *przewyższać*« (1): *Saul* *krolem* *zoltác* *miał* / *gdyż* *był* *wrołłym* *mężem* / *ktory* *wzrołtem* *inne* *Izráelczyki* *przewyższáł* *CzechRozm* 139.

Przen (3) : *Rzekłem* *Pánie* *iełtem* *záwłtydzon* / *á* *łrom* *mię* *obłicłności* *twoiey*. *Bo* *grzechy* *nálze* *przewyższáią* *głowy* *nálze* / *włłtępk* *álz* *do* *niebá* *dotykáią* *BudBib* 3.Esdr 8/74[76]; *Chwałcie* *łpoł* *zemną* / *Páná* / *ludźie* *święci* / [...] *Ze* *dobroć* *iego* / *niebiołá* *przewyższá* *GrabowSet* B4.

Zwrot: *»wszytki* *rzezy* *przewyższać*« (1): *Powiódáiác* *prołtakom* / *łwą* *rołtropną* *mowá* / *Iż* *mádrość* *włzytki* *rzezy* / *przewyższá* *łwą* *głowá* *BielKom* B4.

ββ. *Pod względem rozmiarów, wielkości* (5) :

[*przewyszać od czego czym [= o ile]*: Do których pól przydarto nowin barzo wiele, pokopano chrusty, pastwiska i przyłączono po części do każdego folwarku, tak iż jedno pole od drugiego mało czym przewysza. *LustrRaw* 1564/75.]

Zwrot: »przewyższać wielkością« (2): Powiadał też iż widzieli taką rybę wielką/ iż przewyższali wielkością ich okręty *BielKron* 452v, 452v.

ααα. *O wielkościach geometrycznych [w czym] (3)*: *Linea* przewyższa Punkt w tym/ że iest długa. *A Superficies* przewyższa *Linia* w tym/ że iest széroka. *Corpus* zaśię przewyższa *Superficiem* w tym/ że iest miąższé. *GrzepGeom* Cv.

γγ. *Pod względem ilości, liczebności (3)*: iako przy ktorich rzeczach [...] ogień żywiolny panuie, iako gorzkość kąsanie społem/ [...] albo flodkość y gorzkość/ też nie gdy [*lege*: niegdy 'niekiedy'] fama flodkość albo floność przewyższa. *FalZioł* [*7]; A gdy prochy zamek záпалиły/ musiála sie Moskwa s niego sypać: tam wielki lud pobrano/ [...] iż mało nie przewyższali więźniowie nalszych. *BielKron* 423v. [Cf też **b.αα**. *BielKron* 308, *StryjKron* 497.]

przewyszszać ile [= o ile] (1): Połpoltwo przewyższalo inrze dwiefcie tyfiac/ Autor Arytmetyki zmiliłby ich licząc *StryjWjaz* B4.

β. *Mieć czegoś a. kogoś więcej a. mieć coś większego (4)*: Osiel niegdy wieprzá vřrzał/ A głupie się tak z niego śmiał: A toli vřzy krotkie małz/ Ale mię kielcy przewyższal. *BierEz* M3; *BielKron* 271; Wřzyłtkie inrze kráiny Moskiewskie Rezáńskie Xięstwo hoynością żywności y vrodzáiem Zboża/ Miodow/ Zwierzu/ Bydła/ y Ryb rzecznych y ieziornych przewyższa *StryjKron* 395.

W połączeniu z liczebnikiem krotnym (1): Szweckie kroleństwo dwoiako przewyższila Nordweyfskie/ ludem/ wielkością ziemie/ y pożytki *BielKron* 293v.

γ. *Mieć jakąś cechę bardziej intensywną (3)*: ábowiem iako Gránat wřzytki pochodnie ogniłthe śwá iálnośćią przewyższila/ y wřzytki inrze kámienie czerwonością przechodzi/ tak zależy ná krola áby był czyłty/ iálny w cnotach/ á w łromiezliwołci czerwony *HistAl* G3v; *Mqcz* 419c.

przewyszszać w czym (1): Iest [gumi] ciepłe y łuche w czwartym łtopniu/ A dla thego wřzytki Gumnata w gorącołci przyrodzoney przewyższila *FalZioł* III [3²]d.

b. *Pod względem cechy podległej ocenie, wartościującej (102)*: było też tam dofytz ptakow trzyłcye łpyewaiących ktorzy przewyższali wřzytki rodzaie wwełelaiących gędzcow *HistJóz* B3v; *BibRadz* I 1d marg; *BielKron* 81v, 243v, 278v; *OrzQuin* Q3v; żeć w oboim Tełtámenćie iest y pohámowanie z groźbą y z boiáźnią/ y náuczenie z miłością/ áczkolwiek w łtárym zakonie boiáźń/ á w nowym miłóść przewyższila. *WujJud* 79; Ktory [*Chrystus*] przeto názwán iest chlebem Nádiłtotnym/ iż przewyższila wřzytkie iłtnołci/ y wřzytko łtworzenie. *WujNT* 27, *Iac* 2/13.

Zwrot: »zacnie(j), daleko przewyszszać« (2:1): [*pisma święte*] Są łzkołą y łwiczeniem wřzytkiey mądrołci/ ktora zacnie przewyższila káždy dowcip rozumu ludzkiego *BibRadz* *3v; *Caeteris animantibus plurimum praestat, Dáleko przewyższila ynłze zwierzętá. Mqcz* 419b; *CzechRozm* 111.

α. *W ocenie moralnej, religijnej, społecznej itp. (85)*:

αα. *O cechach pozytywnych: być lepszym, potężniejszym, ważniejszym itp. (80)*: *PatKaz* III 96 [2 r.], 117; ale w mocy y w waleczney zwyczajności [*wojsko tatarskie*] daleko łsprawniełsze nad náłze/ kak [!] ieden huph Tatarłki wřzytkie polłkie przewyższal *MiechGlab* 10; Iżci oni [*ubodzy*] są nad ludzi,

Ktorzy trzymają krolestwa W dostatku wszego bogactwa Bo ci ine przewyższają, Rozkoszniejszy żywot mają [*bo nie muszą się bać o swoje bogactwa*] *BierRozm* 5; *MurzNT Matth* 12/12, k. 23v marg; *KromRozm III* P3v; *LubPs* M2v marg, ff marg; *Leop Rom* 3/9; *BibRadz Matth* 10/31; iż Náuká á mądrość Krolewka przewyższa y z kloby fwey wybija/ wżytki náuki y mądrości ludzkie *OrzRozm* A2v; Podkánie mężne Węgrzy vczynili/ ogromna ftoćzka z obu ftron była/ mężnością Węgrowie/ wielkością Thurcy przewyżzaia. *BielKron* 308, 155v, 214; *KwiatKsiąż* C2; Praestat tamen ingenio alius alium, Przewiższa yeden drugiego dofcipem. *Mącz* 419c, 44c, 46b, c, 104d [2 r.], 207b (12); *OrzQuin* Q3v; [*Wespazjan*] miał piękną dziewkę/ imieniem Agláes/ á thá wżyftkie ine fwą krafa przewyżzała *HistRzym* 102v; *BudBib* 1.*Mach* 3/30; *MycPrz* II C4v; *StryjWjaz* A2v; Iż [*Jezus*] Moyżefzá y wżytki Proroki/ Pátryárchy/ Krole/ Sędzie Anioły/ przewyższa *CzechRozm* 9, 8v, 106, 107; Záište iest to rzecz człowieká głupiego [...] mieć ferce przeciwko drugim wyniosłe [...]: gdyż żadną cnotą infzych nieprzewyższamy/ ktoraby tákże drudzy nas nieprzewyższáli. *ModrzBaz* 58, 56, 57v, 112v; *KochTr* 19; *StryjKron* 497, 732; *Calep* 74a, 75a, 382b, 401a, 829a, 837b, 840a; A pokoy Chriftułow niech przewyższa w fercách wálznych *WujNT Col* 3/15, s. 527; *CzahTr* B3.

przewyszać z czego (1): yż przeuyfła panny maryey polzwyaczenye ynłych wżyftkich Naprzod fprátkofczy czału [...] Uthore [*lege: wtore*] [...] *PatKaz III* 95v.

przewyszszać miedzy kim (1): Tákkże Sem y Set przewyższáli chwałá miedzy ludzmi *BudBib Eccli* 49/18.

przewyszszać w czym (11): *FalZioł* II 12d; w rozumie infze przewiższać zda fie wfzelkiemu rzecz barzo znamienita, zalię nic nieumieć, á głupim być, rzecz barzo fproftna. *BielŻywGlab* nlb 14; *BibRadz* 3.*Esdr* 4/14, 2.*Cor* 11/23; Hac re maxime bestiis praestant quod loqui possunt, w tym naywięcey [*ludzie*] ynfe zwierzęta przewyższają yż mówić mogą. *Mącz* 419b, 43b, 419b [2 r.]; *BiałKat* 386; *BudBib Eccli* 49/18; Ktorych w ziemi Węgierki tám nie przewyższáło/ W meftwie żadne Rycerftwo *CzahTr* H; [*OtwinPis* 161].

W porównaniu (1): Darius krol wfzego fwiata iako fłⁿce po wżitkim fwiecie fwiecząc wżitki przewyższa *BielŻyw* 150.

Zwroty: »daleko (a. dalece), nierowno przewyszszać« (4:1): acz miłosierdzie boże wżyftkié⁸⁰ światá grzėchy nierowno przewyższá *MurzHist* D4; *BielKron* 271; *Mącz* 236b; Skąd y to widzimy/ iáko dálece przełożeni duchowni przewyższáią przełożone świeckie *WujNT* 453, *Hebr* 7 arg.

»lata swe [czym] przewyszszać« = *mieć zalety ponad swój wiek* (2): Gdy tedy ten młodzienátek [!] lata fwe dobrocią y mądrością przewyższáło/ tedy go za dziw nieiaki temu to ftcarowi pokazali. *KwiatKsiąż* E3, E2v.

Szereg: »(nie telko) zarownać (a. rowien być, a. rownać się), (albo, ale też, i) przewy(s)sząć« (4): *PatKaz* I 5v; iż ta flawna Korona ksiąg żadnych ięzykiem fwym nie maiącz [...] fprawá/ rozumem z infzemi narody Krzefcijańfkimi niethelko zarownála/ ale theż przewyśfała. *FalZioł* +2v; *FalZiołUng* V 119; Ibo animis contra vel magnum praestet Achillem, Przecię poydę fmieie przeciw yemu by też dobrze meżnością Achillefowi rowien był/ álbo przewyższá Achilefá. *Mącz* 419c.

ββ. *O cechach negatywnych: być gorszym* (5) : *KromRozm* II pv; Y znalazłem że niewiáftá gorzkością przewyższá śmierć [*amariorem morte mulierem*]/ ktorey ferce (iest iáko) fieci y niewody/ á ręce iey

powrozy. *BudBib Eccl* 7/26; Krzyż co ná mię [Bóg] włożył/ niech znofzę ćierpliwie/ Wiedząc/ że go ma złość przewyżłza/ prawdziwie. *GrabowSet* S.

przewyszszać w czym (1): w pfołliwych vczyńkach [papież Paweł III] Káligułę álbo Neroná przewyżłżał *BielKron* 234.

Zwrot: »wszystkie ine przewyższać« (1): Więc ci ktorzy przychadzáli. Ezopowi fie dziwowáli: Tákoćiem łzkárádą twarz miał/ Iż wżyfłtkie ine przewyżłżał. *BierEz* Bv.

β. *W ocenie materialnej: być cenniejszym, kosztowniejszym* (5) : Co fie zbroy y do woyny potrzeb dotykáło/ Tákowych łnadź y woýfko. Xerxowe nie miało. A vbioy przeważne y kofłztowne rzędy/ Snadź Krefsułsá łowito przewyżłżały wżędy. *StryjWjaz* B4v.

przewyszszać w czym (3): *HistJóz* B3; Tákież łoźnicá iey [księżny] byłá/ iż Sálomoná łámego w tym przewyżłżałá/ ktory z Libáńńkich Cedrow rołkolfozy miewał. *BielKron* 178. *Cf Zwrot*.

Zwrot: »w wielkości przewyszszać« (1): które [pamiętne] ná mieýfcu onégo Czełńégo bywa bráné/ y iefcze to Czełńé w wielkości przewysłża. *SarnStat* 817.

Szereg: »przewyszszać i przechodzić« (1): złoto záprawdę wżitki krułfzce cudnołcią y drogołcią przewyżłża y przechodzi *HistAl* G3v.

2. Przekraczać w czymś pewien poziom, możliwości (8) :

Zwroty: »przewyszszać ([czyj], wszelki, wszystek, człowieczy, ludzki) rozum(y) (a. wszytkę miarę rozumu ludzkiego), każde mnimanie, smýł« [w tym: czym (1)] [szyk zmienny] (5:1:1): Mądrołcią łwá Arifłoteles wżitkę miarę rozumu ludzłkiego przeuýłłá *BielŻyw* 90; Tam [u Boga] Łafka y łmilowanie Przewyłłá kazde mnimanie. A on lepiej wie/ gdy pozna Czyłte łercze/ czo więcz dać ma. *RejKup* k3v; *KromRozm III* C; *BibRadz II* 103b marg, *Philipp* 4/7; ábowiem oná moc ktorą máią [kapłani] Ciáło y Krew Páná náłzego poświáćác y ofiárowác/ [...] wżyfłtek rozum ludzki przewyżłża *KuczłKat* 235; A pokoy Boży ktory przewyższa wżelki łmyłł [quae exsuperat omnem sensum]/ niechay łtrzeże łerc wáłzych *WujNT Philipp* 4/7.

»przewyszszać siły« (1): Trudnieýłzych rzeczy niłzli im łprołtác moźełz nie pytay łię/ á tych ktore przewysłżaią siły twoie/ nie baday łie głupi. *BudBib Eccli* 3/21.

3. Proponować wyższą cenę (1) :

Zwrot: »przez cenę [kogo] przewyszać« (1): Auctio, Unde etiam ponitur pro venditione quae fit per augmentum pretii – Wiłozenie ná przeday gdi przezcenę ieden drugiego przewiłżá. *Calep* 114b.

4. [Dawać (tj. płacić) więcej (o daninach) [co]: Których [karczem] jest in summa 13, [...] od których prowent nie jest ustawiczny. Uczynili najmem społecznem [...] mc. 5/15. A wszakże lat inszych przewyższáli sumą [= sumę?] mianowitą w ten sposób, iż bywali dziesiętnicy [...] zamoźni, którzy roku przeszłégo [...] wymarli. *LustrMalb I* 61.]

5. Dawać pierwszeństwo, woleć (1) : Praerogare, przewysshacz *BartBydg* 231b.

Synonimy: 1. celować, przebierać, przebijać, przechodzić, przeciágać, przemagać, przenaszać, przenosić, przesięgać, przeważać, przewyciężać, przodkować, uprzedzać, wynosić się.

Formacje współrdzenne cf WYSSZYĆ.

Cf PRZEWYSZSZAN, PRZEWYSZSZANIE, PRZEWYŻSZAJĄCY